

SLOVENSKO-HRVATSKI LAŽNI PRIJATELJI

Jelena Tušek
Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 371.3:81'243:81'25'373.42=163.6=163.42

Prispevek obravnava odnose med slovensko-hrvaškimi lažnimi prijatelji. Analizirana je ena tipologija lažnih prijateljev in predstavljene so skupine lažnih prijateljev, ki jih ne moremo razvrstiti v le en tip zaradi specifičnih odnosov med sorodnimi jeziki. Poudarek je na delnih lažnih prijateljstvih, ki so zelo pogosti v sorodnih jezikih in predstavljajo številne pasti pri prevajanju in učenju tujega jezika.

delni lažni prijateljstvi, kontrastivna analiza, sorodni jeziki, prevajanje, učenje jezika

The paper deals with relations between Slovene-Croatian false friends. Existing typologies of false friends are analysed and the types of false friends that cannot be classified in only one group are discussed. Emphasis is placed on partial false friends which are very common in closely related languages and present many pitfalls in translation and foreign language learning.

partial false friends, contrastive analysis, closely related languages, translation, language learning

1 Uvod

Slovenski i hrvatski jezik pripadaju zapadnoj grani južnoslavenskih jezika i kao takvi odlikuju se velikom sličnošću na svim jezičnim razinama, pa tako i na leksičkoj. Leksički materijal u oba jezika naslijeđen je iz zajedničkoga slavenskoga prajezika, a i jedan i drugi svoj su leksik u velikoj mjeri posuđivali iz drugih jezika. Veliki broj izrazom podudarnih leksema olakšava komunikaciju među govornicima tih jezika jer govornici razumiju zajednički leksik bez dodatnoga napora te se oslanjaju na taj leksik u komunikaciji na stranome jeziku. Jezična bliskost, s druge strane, može uzrokovati i probleme u komunikaciji. Naime upravo jedinice podudarne na planu izraza mogu uzrokovati probleme u prevođenju, usvajanju i razumijevanju jezika kada je njihov sadržaj potpuno ili djelomično različit. Takve jedinice nazivamo *lažnim prijateljima*. Ovaj će rad pokušati kontrastivnom leksičkom analizom prikazati neke tipove lažnih prijatelja između slovenskog i hrvatskog jezika, i to s

posebnim naglaskom na tzv. djelomične lažne prijatelje gdje su leksičke jedinice podudarnog izraza jednim dijelom svojega sadržaja također podudarne, no u dijelu značenja se razlikuju ili se pak razlikuju po različitoj upotrebi u jezicima. Takve su jedinice među srodnim jezicima (gdje je kao posljedica prirodnog razvoja jezika došlo do mijenjanja značenjske strukture) brojne te su često uzrokom nesporazuma u komunikaciji ili pogrešaka prilikom prevođenja.

2 Slovensko-hrvatski lažni prijatelji

Lažnim se prijateljima obično smatraju »parovi jezičnih (ne samo leksičkih) jedinica u dva razna jezika koje imaju nešto zajedničkog, ali nisu u svemu jednake. Međutim, na temelju onoga što im je zajedničko prevodilac ih smatra pravim, međusobno potpuno zamjenjivim parovima, tako da jezičnu jedinicu jezika cilja upotrebljava u svim onim kontekstima situacija u kojima se upotrebljava i jezična jedinica izvornoga jezika« (Ivir 1984). Uvriježeno je stajalište da lažni

prijatelji nastaju identifikacijom leksema podudarna izraza u stranom, odnosno ishodišnom jeziku s leksemom sličnoga izraza u vlastitom. Takve jedinice »jezični korisnik lako dovodi u vezu te onda pogrešno generalizira njihovu istovjetnost i podrazumijeva je na svim razinama« (Antunović 1996).

Lažni prijatelji mogu se pojaviti među nesrodnim jezicima koji nisu u kontaktu, nesrodnim jezicima u kontaktu i u srodnim jezicima (Popović, Trostinska 1988). Takve su jedinice češće i opasnije kada su jezici blisko povezani zbog pripadnosti istoj jezičnoj porodici ili međusobnih kontakata (Chamizo - Dominguez 1999). Budući da su slovenski i hrvatski bliskosrodni jezici, te da su tijekom svoje povijesti bili su u tijesnome kontaktu, jasno je da su lažni prijatelji među tim jezicima brojni te mogu predstavljati problem u komunikaciji i prevođenju.

2.1 Tipologija slovensko-hrvatskih lažnih prijatelja

U obradi lažnih prijatelja potrebno je »tipologizirati ovu pojavu i razbiti je na pojave manjeg opsega i oštrijih obrisa uz koje bismo mogli vezati određene profilaktičke i normativne postupke« (Brdar, Brdar - Szabó 1995). Takve su tipologije brojne, a često se razlikuju ovisno o jezičnim kombinacijama koje se razmatraju kao i o autorima koji se ovom pojavom bave (Ivir, Chamizo, Brdar i dr.). Za izradu tipologije slovensko-hrvatskih lažnih prijatelja oslonac će nam biti tipologija Vladimira Ivira (1968) koju navodimo u nastavku, a pokušat ćemo pokazati kako se lažne prijatelje među ovim jezicima ne može zatvoriti u jedan od tipova, pa će zbog prirode jezičnih odnosa neki lažni prijatelji morati biti svrstavani u više kategorija.

Tablica 1: Tipologija lažnih prijatelja prema Ivir, 1968 (citirano prema Lewis, 2010)

Semantička razina			
	Pravi parovi s jednakim značenjem		
		različit kolokacijski potencijal	<i>kemijski</i> – <i>chemical</i> : <i>kemijska čistionica</i> – <i>*chemical cleaning</i>
		frekvencija uporabe	<i>aerodrom</i> – <i>aerodrome</i> (rijetko u engleskom)
		jezična razina	<i>angina</i> (hrv., medicinski termin, također u svakodnevnoj uporabi) – <i>angina</i> (engl., samo strukovni termin)
	Djelomično preklapanje značenja		
		J1 < J2	<i>kemičar</i> – <i>chemist</i> (engl., dodatno značenje u odnosu na hrvatski: ljekarnik)
		J1 > J2	<i>auditorij</i> (hrv., dodatno značenje u odnosu na engleski: publika) - <i>auditorium</i>
		J1 <> J2	<i>realizacija</i> (hrv., značenje unovčenje, prodaja nema u engleskom) – <i>realization</i> (engl., značenje shvaćanje, razumijevanje nema u hrvatskom)
Morfološka razina			
	izmišljeni parovi		<i>klimatizacija</i> - <i>*climatization</i> - <i>air-conditioning</i>
	razlika u tvorbenim prefiksima ili sufiksima		<i>autoportret</i> – <i>selfportrait</i>
	tvorbeni prefiksi ili sufiksi u J1, nulti prefiks u J2		<i>rekonvalescent</i> – <i>convalescent</i>
	nulti prefiks u J1, tvorbeni prefiksi ili sufiksi u J2		<i>kodirati</i> - <i>encode</i>

2.1.1

Količina izrazno-značenjskih ekvivalenata između slovenskog i hrvatskog jezika je velika, a izravna posljedica toga je pozitivan jezični prijenos, odnosno olakšana komunikacija među govornicima dvaju jezika. Takve parove nazivamo slovensko-hrvatskim pravim prijateljima. U toj se kategoriji nalazi velik broj leksičkih jedinica čiji se izraz i značenje podudaraju u oba jezika, a koje onda olakšavaju proces učenja jer govornici ne moraju ulagati dodatan napor kako bi savladali te jedinice, na primjer *obogatiti* (gl.), *gost* (im.), *par* (im.) i sl. Međutim, često niti detaljna analiza značenja u jednojezičnim rječnicima, kao i sparivanja u dvojezičnim rječnicima, ne mogu otkriti razlike u upotrebi leksema među jezicima (Ivir 1984).

2.1.1.1

Pravi prijatelji mogu postati lažnima zbog različitog kolokacijskog potencijala, jezične razine, ili frekvencije uporabe (Ivir 1984). Ovaj tip lažnih prijatelja ilustrirat ćemo uporabom leksema *žena* u slovenskom i hrvatskom. U hrvatskome jeziku taj leksem označava odraslu osobu ženskoga spola ili suprugu.¹ Usporedbom s izrazom podudarnim leksemom u slovenskome jeziku vidimo da on također označava osobu ženskoga spola, no naglašeno je da se to značenje posebno tiče starijih osoba ženskoga spola,² a drugo značenje toga leksema označava, kao i u hrvatskome jeziku, suprugu. S druge strane, u označavanju osobe ženskoga spola u slovenskom se jeziku pojavljuje leksem *ženska*³ koji je ekvivalent osnovnom značenju hrvatskoga leksema *žena*. Premda oba leksema označavaju isti denotat, leksem *ženska*⁴ u hrvatskom je naveden uz odrednice razgovorno

i pejorativno. Prema tome, prilikom prevođenja slovenske riječi *ženska* njenim izraznim ekvivalentom u razgovornom stilu ne dolazi uvijek do semantičkog pomaka, međutim u drugim stilovima, takvo prevođenje možemo smatrati nedovoljno preciznim. Ondje, naime, dolazi do semantičkog pomaka u smjeru pejorizacije te se ovaj tip lažnih prijatelja može svrstati i u kategoriju lažnih prijatelja zbog upotrebe u različitim stilovima, ali ujedno i u kategoriju djelomičnih lažnih prijatelja tipa J1 > J2 i J1 < J2.

2.1.1.2

Leksičke jedinice podudarna izraza u jezicima mogu postati lažnim prijateljima i zbog razlike u učestalosti upotrebe u jednome jeziku u odnosu na drugi. Taj tip odnosa nazivamo lažnim prijateljima zbog razlike u frekvenciji. Između hrvatskog i slovenskog takav je tip lažni prijatelj *rāzgovōr – razgōvor*. Naime, u Rječniku slovenskog književnog jezika (SSKJ) za značenje riječi *razgovor* navedeno je 1. službena razmjena mišljenja, stavova te 2. razmjena mišljenja, a u Velikom rječniku hrvatskog jezika (Anić 2003) izravna usmena razmjena mišljenja, stavova, dojмова itd. između dviju ili više osoba, izmjenjivanje govornih poruka. Važno je naglasiti da je kod drugog značenja u slovenskom navedeno da uporaba leksema u tom značenju slabi, te je u kontekstu razmjene mišljenja učestaliji leksem *pogovor* koji u hrvatskom označava završne informacije na kraju knjige (Anić 2003).

2.1.1.3

Pravi prijatelji mogu postati lažnima i zbog različitog kolokacijskog potencijala. Naime i u slovenskom i u hrvatskom jeziku,

¹ Žena 1. odrasla osoba ženskog spola; žensko 2. *razg.* bračni drug ženskog spola; supruga 3. (*mn*) *razg.* osobe koje spadaju u posluđu ili u radnu snagu (Anić 2003).

² Žena 1. poročena ženska u odnosu do svojega moža 2. dorašla oseba ženskoga spola, zlasti starejša (SSKJ).

³ Oseba ženskoga spola, navadno odrasla (SSKJ).

⁴ Ženska 1. *razg.* žena (3) 2. *pejor.* žena, beznačajna osoba u površnoj i prolaznoj vezi s muškarcem (Anić 2003).

pridjev *kemijski* označava ono što se odnosi na kemiju. Oba su pridjeva plodna u kolokacijama npr. *kemijski laboratorij*, *kemijski tehničar* (slov. *kemijski tehnik*), no slovenski prijevod za kolokaciju *kemijska čistionica* bit će *kemična čistilnica*, a ne *kemijska*. U prevođenju sa slovenskog hrvatski govornik ne bi trebao grijehiti, no u slovenskom je, posebno ako govornik nije dobro upoznat s kolokacijskim potencijalom pridjeva, vjerojatnost pogreške velika.

2.1.2

Terminom potpuni lažni prijatelji na semantičkoj razini označavamo parove leksema iz različitih jezika koji su izrazom podudarni, a značenjski posve različiti. Primjer takvoga potpunoga lažnoga prijatelja je par *nadležan* – *nadležen*. Pridjev *nadležan* u hrvatskome jeziku označava onoga »koji ima pravo odlučivanja (u administrativnom smislu)« (Anić 2003), a slovenski *nadležen* označava onoga koji je dosadan, nametljiv (SSKJ).

Riječ je o jedinicama čija su semantička polja najčešće dovoljno udaljena da ih korisnici neće dovoditi u vezu jer će im to najčešće signalizirati kontekst.

Pravi oboževalci mehiške skupine RBD, ki je iz telenovele Rebelde preskočila v realni svet in v začetku septembra s tremi zaporednimi nastopi napolnila ljubljansko dvorano Tivoli, se niso ozirali na nadležni dež. Ta je sicer spravljal v slabo voljo njihove starše, ki so čakali, da se začne poslovljni koncert. (GigaFida)

Međutim analizom korpusa nalazimo i primjere slovensko-hrvatskih lažnih parova gdje govorniku hrvatskog jezika kontekst ne mora uvijek signalizirati pojavu lažnih prijatelja, a mogućnost pogreške puno je veća.

Z dvotretjinsko većino lahko poslanci – če jim to njihova pravna kultura in vest dopušča – nadležne sodnike spremenijo v miš. (GigaFida)

2.1.3

Problem u prevođenju, kao i uporabi jezika, predstavljaju tzv. djelomični lažni

prijatelji, leksičke jedinice kod kojih postoji najmanje jedno zajedničko značenje dok su im ostala značenja različita (Ivir 1984), a vrlo su česti u srodnim jezicima. Ilustrirajmo to sljedećim primjerom: par *zakonski* – *zakónski* možemo nazivati lažnim prijateljima jer hrvatski leksem ima uži opseg značenja od slovenskog izraznog ekvivalenta ($J1 < J2$). Uz zajedničko značenje (koji se odnosi na zakone, SSKJ, Anić 2003) slovenski leksem ima još jedno značenje, a to je bračni, pridjev izveden iz imenice *zakon* (brak). Stoga, ako prilikom prijevoda slovenske sintagme *zakonske težave* na hrvatski jezik prevoditelj zanemari činjenicu da ta sintagma može u slovenskom označavati i poteškoće sa zakonom, ali i bračne poteškoće, moguće je da u prijevodu iznevjeri cilj izvornoga teksta.

2.1.4

Prilikom prevođenja sa slovenskog na hrvatski jezik možemo naići i na slučajeve u kojima hrvatski izrazni parnjak ima šire značenje od slovenskoga ($J1 > J2$), kao što je to u slučaju para *zanímānje* – *zanímanje*, gdje hrvatski leksem označava ono čime se tko bavi, struku, što se u slovenskom označava riječju *poklic*, dok mu je drugo značenje podudarno sa slovenskim i označava *interes*. Ovakav slučaj rjeđe može predstavljati probleme u prevođenju sa slovenskog jer će govornik hrvatskoga jezika intuitivno biti svjestan polisemičnosti te riječi u vlastitom jeziku te će se odlučiti za pravilno rješenje, kao što je i u vlastitom jeziku svjestan različitog značenjskog potencijala određene riječi (Ivir 1984).

2.1.5

U pokušaju klasifikacije lažnih prijatelja često se navodi još jedan tip prema različitom opsegu značenja. Naime, riječ je o kategoriji djelomičnih lažnih prijatelja gdje leksem u ishodišnom jeziku, uz zajedničko značenje, istovremeno ima šire i uže značenje u odnosu na leksem u ciljnom jeziku ($J1 > J2$ i $J1 < J2$). Takav je slučaj sa slovensko-hrvatskim lažnim prijateljem *zalòžiti* – *založiti* koji je u

hrvatskom homoniman i ima sljedeća značenja: 1. pojesti koji zalogaj, 2. zapaliti vatru, 3. dati u zalog (Anić 2003). U slovenskome se njegova značenja mogu otprilike navesti kao: 1. Prekriti, 2. zakrčiti, zapremiti, pretrpati, 3. zametnuti, 4. opskrbiti, 5. založiti, 6. izdati, 7. uložiti, 8. uzeti zalogaj (SSKJ).

2.2

U ranije navedenoj Ivirovoj klasifikaciji spominju se i lažni prijatelji na morfološkoj razini koji predstavljaju opasnost za prevođenje, i to posebno na strani jezik. Naime, moguće je da govornik u komunikaciji na stranom jeziku određenom pojmu pripisuje izraz kakav taj pojam ima u njegovom jeziku »na jedan od dva načina: ili izmišljanjem cijele riječi ili pogrešnim spajanjem pojedinih dijelova riječi – obično sufiksa ili prefiksa s osnovom« (Antunović 1996). Prvi tip lažnih prijatelja nazivamo izmišljeni parovi, dok drugi nazivamo morfološkim lažnim prijateljima. Jedan od primjera koje je moguće navesti s tim u vezi jesu ranije spomenuti leksemi *pogovor* i *razgovor*. U prijevodu riječi *pogovor*, završne informacije na kraju knjige (Anić 2003) na slovenski, prevoditelj može pretpostaviti da u slovenskom jeziku postoji leksem koji je izrazom i značenjem istovjetan hrvatskom, te ga upotrijebiti u danom kontekstu. Leksem podudarnoga izraza *pogovor* postoji u slovenskom, ali mu je značenje djelomično podudarno hrvatskom leksemu *razgovor*. Izrazni i značenjski odnosi dodatno se kompliciraju činjenicom da u slovenskom postoje leksemi *razgovor* i *pogovor* koji su sinonimi u dijelu značenja. Već na ovome primjeru vidimo da je slovensko-hrvatski (potencijalni) morfološki lažni prijatelj *pogovor* (naime riječ je o prefiksaciji) istovremeno i semantički, pa ga je važno kao takvoga obrađivati. Kategoriji semantičkih lažnih prijatelja koji su ujedno i morfološki pripadaju brojni parovi (*ugovor*, *nagovor*), pa je iz tog razloga vrlo važno obratiti pažnju na ovakav tip leksičke interferencije u

prevođenju, ali i u učenju slovenskog kao stranog jezika.

3 Zaključak

Lažni prijatelji predstavljaju problematiku koja se u hrvatskoj lingvistici najčešće proučava u odnosu između hrvatskog i nekog neslavenskog jezika (Ivir 1968, 1984; Ljubčić 2001; Antunović 1996; Brdar 1995; Olujić, Bošnjak Botica 1997). Specifičnost takvoga proučavanja je u tome da se lažni prijatelji najčešće svode na internacionalizme podudarnog izraza koji u jezicima imaju različit sadržaj ili je pak riječ o posuđenicama iz nekog jezika koje u polazišnom jeziku imaju sasvim drugačiji sadržaj, dok je među slavenskim jezicima situacija znatno drukčija (Lewis 2002, 2008, 2010; Popović, Trostinska 1988, 1989; Bunčić 2000). Izrazom podudarne jedinice najčešće su zajedničkog porijekla te ne funkcioniraju niti kao posuđenice niti kao internacionalizmi u tim jezicima. Iz toga ih razloga govornik osjeća kao integralni dio i jednog i drugog jezika te pretpostavlja da su potekli iz zajedničkog etimona, te da im je i značenje jednako. Zato primjena istraživanja lažnih prijatelja može biti i didaktička, kako bi se ova problematika uvrstila u nastavu stranoga jezika te se čim ranije krenulo s osvještavanjem postojanja lažnih prijatelja među bliskosrodnim jezicima u svrhu potpunijeg usvajanja razlika među jedinicama podudarna izrazna.

Pokušaj kategorizacije hrvatsko-slovenskih lažnih prijatelja pokazao nam je da su leksički odnosi među tim jezicima složeni, te da je lažne prijatelje potrebno obrađivati i na semantičkoj i na morfološkoj razini kako bismo mogli u potpunosti opisati ovu pojavu među bliskosrodnim jezicima. Analiza različitih tipova lažnih prijatelja te njihovih međusobnih odnosa sasvim sigurno predstavlja tek uvod u proučavanja ove problematike između slovenskog i hrvatskog jezika, a namjera ovoga rada bila je ukazati na niz potencijalnih problema u podučavanju stranoga jezika i

prevođenju koji zahtijevaju specifičnu obradu prilagođenu odnosima bliskosrodnih jezika.

Literatura

- ANIĆ, Vladimir, 2003: *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- ANTUNOVIĆ, Goranka, 1996: Anglicizmi i prevođenje: bez konzultinga nema happy enda. *Suvremena lingvistika*: 41/42. 1–9.
- BAJEC, Anton et al. (ur.), 1997: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: DZS.
- BENEDIK, Alenka et al, 2004: *False Friends. slovensko-angleški slovar lažnih prijateljev*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- BRDAR, Mario, BRDAR - SZABÓ, Rita, 1995: Leksička semantika i teorija prevođenja: slučaj lažnih i pravih prijatelja. Jelena Mihaljević Djigunović, Neda Pintarić (ur.): *Prevođenje: Suvremena strujanja i tendencije*. Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. 337–342.
- BUNČIĆ, Danijel, 2003: Das sprachwissenschaftliche Problem der innerslavischen 'falschen Freunde' im Russischen. <http://www.daniel.buncic.de/staatsarb/fauxamis.htm>
- CHAMIZO - DOMÍNGUEZ, Pedro José, 2008: *Semantics and Pragmatics of False Friends*. New York: Routledge.
- CHAMIZO - DOMÍNGUEZ, Pedro José, 1999: False friends: Mousetraps for Communication and Translation. *International Journal of Communication* 9/1–2. 115–130.
- Hrvatski jezični portal*: <http://hjp.srce.hr/>
- IVIR, Vladimir, 1968: Serbo-Croat–English False Pair Types. *Studia Romanica et Anglica Zagabiensia* 25–26. 149–159.
- IVIR, Vladimir, 1984: *Teorija i tehnika prevođenja: udžbenik za I i II god. pozitivnouslymerenog obrazovanja i vaspitanja srednjeg stupnja prevodilačke struke*. Novi Sad: Centar »Karlovačka gimnazija« Sremski Karlovci.
- JURANČIĆ, Janko, 1986: *Slovensko-hrvatskosrbski slovar*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- JURANČIĆ, Janko, 1986: *Srbohrvatsko-slovenski slovar*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- KALENIĆ, Vatroslav, 2001: Pomenske razlike besed istega izvora v slovenščini in srbohrvaščini. Vesna Požgaj Hadži, Marija Smolić (ur.): *Izbrane študije Vatroslava Kalenića*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 55–72.
- Korpus GIGAFida*: <http://demo.gigafida.net/>
- LEWIS, Kristian, 2002: Rječnik hrvatskih i slavenskih lažnih prijatelja. *Filologija* 38–39. 1–6.
- LEWIS, Kristian, 2008: Dva aspekta neodređenosti pojma lažni prijatelj. Marek Přihoda, Hana Vaňková (ur.): *Slavistika dnes: vlivy a kontexty*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy; Červený Kostelec: Pavel Mervart. 173–189.
- LEWIS, Kristian, 2010: *Hrvatsko-ruski lažni prijatelji. Doktorska disertacija*. Zagreb: Filozofski fakultet.
- LJUBIČIĆ, Maslina, 2003: Lažni parovi i etimologija. *Filologija* 40. 79–88.
- OLUJIĆ, Ivana, BOŠNJAK - BOTICA, Tomislava, 2007: Rumunjsko-hrvatski lažni parovi. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 33. 305–324.
- POPOVIĆ, Milenko, TROSTINSKA, Raisa Ivanovna, 1988: O međujezičnoj (hrvatskosrpsko-ruskoj) homonimiji. *Radovi zavoda za slavensku filologiju* 23. 53–62.
- POPOVIĆ, Milenko, TROSTINSKA, Raisa Ivanovna, 1989: O međujezičnoj hrvatskosrpsko-ukrajinskoj homonimiji. *Radovi zavoda za slavensku filologiju* 24. 71–80.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>